

مطالعه تطبیقی حق بر آب در رابطه با زندانیان و افراد بازداشت‌شده در پرتو آرای دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر

چکیده

حق بر آب برای افراد بازداشت‌شده و زندانیان به عنوان افراد تحت مراقبت و محدودیت‌های شدید، نه تنها یک نیاز اساسی بلکه یک حق بشری است که باید در راستای حفظ کرامت انسانی و نیز سلامت این افراد، مورد توجه قرار گرفته و از نقض آن جلوگیری شود. به رسمیت شناختن حق بر آب به صورت یک حق مستقل، تأثیری بنیادین در جهت تأمین مطلوب این حق و تضمین آن ایفا می‌کند. این مقاله مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی به این سؤال پاسخ می‌دهد که حق بر آب در رابطه با افراد محروم از آزادی در آرای دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر چگونه تبیین و تضمین شده است؟ نوشتار پیش رو نتیجه می‌گیرد که با توجه به عدم شناسایی صریح این حق در کنوانسیون‌های اروپایی و آمریکایی حقوق بشر، این دو دیوان حق بر آب را نه به عنوان یک حق مستقل، بلکه به منزله یکی از مصادیق کرامت انسانی قلمداد کرده‌اند و در پرتو قضایای متعددی از جمله قضیه «ویتکوفسکی علیه اوکراین» در دیوان اروپایی حقوق بشر و قضیه «بیسون و دیگران علیه ترینیداد و توباگو» در دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر، نقض حق بر آب را به عنوان نقض کرامت انسانی مورد شناسایی قرار داده‌اند. این دو دیوان، به منظور تبیین دسترسی به آب سالم و کافی، نقض این حق را از منظر حقوقی، به عنوان نقض تعهدات دولت‌های عضو در قبال صیانت از کرامت انسانی مذکور در ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر تلقی کرده‌اند؛ اما در موارد متعددی مانند قضیه «والاشیناس علیه لیتوانی» در دیوان اروپایی حقوق بشر، قرار گرفتن حق بر آب ذیل سایر حقوق سبب شده است که در اثر عدم احراز نقض ماده ۳ کنوانسیون از سوی این دیوان، تضمین اجرای این حق برای زندانیان محقق نشود.

واژگان کلیدی: حق بر آب، زندانیان، کرامت انسانی، دیوان اروپایی حقوق بشر، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر.

مقدمه

آب، رکن اساسی حیات و بنیادی برای بقا محسوب می‌شود و نه تنها برای حیات و سلامتی بشریت ضروری است، بلکه تأثیرات ژرفی نیز بر سایر جنبه‌های زندگی دارد.^۱ حق بشر بر آب، برای زندگی با کرامت انسانی یک حق اساسی و حیاتی بوده و این حق، پیش‌نیاز تحقق سایر حقوق بشری تلقی شده است.^۲ از اصلی‌ترین چالش‌های حقوقدانان و جامعه بین‌المللی، به رسمیت شناختن حق بر آب به عنوان یک حق مستقل و یا حتی بین نسلی^۳ و مشتق از سایر حقوق بشری است. این حق به عنوان یک مفهوم حقوق بشری از اواسط قرن بیستم آغاز و در بدو امر به صورت ضمنی و سپس به نحو صریح در نشست‌ها، کنفرانس‌ها و اسناد بین‌المللی مطرح شد.^۴ در این زمان، سازمان‌های بین‌المللی و فعالان حقوق بشر به لزوم دسترسی به آب سالم و بهداشتی پرداختند. نقطه عطف آگاهی جهانی نسبت به چالش‌های مرتبط با آب، کنفرانس آب سازمان ملل در دسامبر ۱۹۷۷ در مار دل پلاتای آرژانتین بود که به صراحت، دسترسی به آب آشامیدنی را به عنوان یک حق بشری معرفی نمود^۵ و پس از آن در مارس ۲۰۲۳، دومین کنفرانس آب سازمان ملل در

^۱ Inga Winkler, *The human Right to water Significance, Legal Status and Implication for Water Allocation*, (Hart Publishing: Oxford, 2012), p. 35.

^۲ Emanuel Fantini, "An introduction to the human right to water: Law, politics, and beyond", *Wiley Interdisciplinary Reviews Water*, No. 2, (2019), p. 3; Paula Strakos, "Water as a human right: comparative study of its protection in the Inter American and European jurisprudential spheres", *Revista da Faculdade de direito*, No. 3 (2016), p. 146.

^۳ سید محمد صادق احمدی و سید ناصرالدین بدیسار، «حق بر آب در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، *حقوق محیط زیست*، ش ۲ (۱۳۹۵)، ص ۴۵؛ مجاهد امیری، روح‌الامین امیری و سید محمد مهدی راسخ، «حق بر آب در پرتو رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر»، *مطالعات بین‌المللی*، ش ۳ (۱۴۰۱)، ص ۲۱۱؛ میثم اسلام‌پناه، سید باقر میر عباسی و مریم مرادی، «نگرشی بر نقش رویه‌های ویژه حقوق بشری در دسترسی به آب آشامیدنی سالم در کشورهای در حال توسعه»، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ش ۳ (۱۴۰۱)، ص ۳۱۷.

^۴ مهزاد صفاری‌نیا، حق بر آب آشامیدنی سالم در حقوق بین‌الملل بشر، (تهران: مجد، ۱۳۹۴)، ص ۴۳.

^۵ عقیل محمدی و هیوا حاجی‌ملا، «تعهد دولت‌ها به اجرای فراسرزمینی حق بشر بر دسترسی به آب سالم و بهداشتی»، *مطالعات حقوقی*، ش ۱ (۱۴۰۲)، ص ۳۹۴.

نیویورک، در راستای ارتقای آگاهی جهانی نسبت به آب و شناسایی این حق به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر، گام برداشت.^۶

برخی از حقوقدانان، با عنایت به تفسیر عام شماره ۱۵ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز با استنباط از مواد ۱۱ و ۱۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر این باورند که حق بر آب، پیش‌نیاز تحقق سایر حقوق بشری است.^۷ و آن را مشتق و تابع سایر حقوق و ناشی از حقوق مدنی و سیاسی مانند حق بر حیات، دانسته و یا آن را نشأت گرفته از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مانند حق برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی، قلمداد کرده‌اند.^۸ با تصویب قطعنامه ۶۴/۲۹۲ سازمان ملل متحد در ۲۸ جولای ۲۰۱۰، حق بشر بر دسترسی به آب سالم و بهداشت مورد شناسایی قرار گرفت و بر اهمیت دسترسی به آن تأکید شد.^۹ شورای حقوق بشر سازمان ملل، قطعنامه A/HRC/RES/15/9 را در همان سال به تصویب رساند و با استناد به قطعنامه مجمع عمومی، حق بشر بر دسترسی به آب آشامیدنی را جزء لاینفک حق برخورداری از بالاترین استانداردهای سلامتی، حق بر حیات و کرامت انسانی دانست و بر مسؤولیت دولت‌ها در قبال تحقق کامل حقوق بشر، از جمله حق بر آب، تأکید کرد.^{۱۰} از سوی دیگر، عده‌ای از حقوقدانان بر این باورند که تفسیر عام شماره ۱۵، حق بر آب را یک حق مستقل، اما در چارچوب

^۶ Elke Herrfahrdt-Pähle, Annabelle Houdret, Ines Dombrowsky, Johannes Cullmann, Aditi Mukherji, Olcay Unver and Robert Varady, "Empowering global water governance: taking the 2023 UN water conference outcomes forward to address the current water crises", *Water International*, No.1 (2025), p. 4.

^۷ Silva Bertazzo, "The protection of access to drinking water in International Law", *Universidad Católica del Norte*, No.2 (2015), p. 61.

^۸ Jimena Murillo Chavarro, "The Right to Water in the Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights", *ACDI Anuario Colombiano de Derecho Internacional*, (2014), p. 39.

^۹ Addle Kirschner, "The human right to water and sanitation", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, (2011), p. 464.

^{۱۰} Leo Heller, *The human rights to water and sanitation*, (United Kingdom: Cambridge University Press, 2022), p. 27.

میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته است و از این رو، برخی از دولت‌ها در قوانین ملی خود به شناسایی این حق به عنوان یک حق مستقل و قابل مطالبه روی آورده‌اند.^{۱۱} لازم به ذکر است که اگرچه برخی از حقوقدانان بر این باورند که لزوم اعلام رسمی حق بر آب به عنوان یک حق بشری، بلاوجه خواهد بود؛ اما در حقیقت، تا زمانی که یک سند لازم‌الاجرا در عرصه حقوق بین‌الملل در باب پذیرش صریح حق بر آب تدوین نشود، مستقل بودن و یا مشتق شدن این حق از دیگر حقوق بشری، در صلاحیت محاکم منطقه‌ای حقوق بشر قرار دارد.^{۱۲} از جمله مصادیق بارز اهمیت این حق در عمل، وضعیت زندانیان و افراد بازداشت‌شده است. با نظر به این که این افراد از آزادی خود محروم شده‌اند، باید حقوق بشر و کرامت انسانی آن‌ها حفظ شود.^{۱۳} با توجه به وابستگی کامل زندانیان به مقامات زندان برای تأمین نیازهای اساسی خود، فراهم نمودن آب سالم و بهداشتی برای این افراد در هر زمان به منظور حفظ سلامتی آنان ضروری است.^{۱۴} در همین راستا، یکی از چالش‌های موجود در رویه دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر، این است که آیا می‌توان حق دسترسی به آب سالم و بهداشتی برای زندانیان و افراد بازداشت‌شده را به عنوان یک حق بشری مستقل و الزام‌آور در چارچوب حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته و آن را تضمین کرد؟ دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر به عنوان دو نهاد قضایی برجسته و پیشرو در نظام‌های منطقه‌ای حقوق بشر، با توجه به اهمیت حیاتی این حق بنیادین به‌ویژه در رابطه با افراد محروم از آزادی، از طریق ارائه تفسیری موسع و پویا از مفاهیم بنیادین نظیر ممنوعیت رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز، تلاش کرده‌اند تا چارچوب‌ها و الزامات حقوقی

^{۱۱} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 43;

فرشاد گراوند، «حق بر آب در پیکره حقوق بین‌الملل و حمایت از آن در داوری سرمایه‌گذاری بین‌المللی»، *مطالعات حقوقی عمومی*، ش ۴ (۱۳۹۹)، ص ۱۶۸۹.

^{۱۲} *Ibid*, p. 46;

نیما نصراللهی شهری و سید قاسم زمانی، «بررسی حق بشری دسترسی به آب در پرتو رویه دیوان داوری ایکسید»، *مطالعات حقوقی عمومی*، ش ۳ (۱۳۹۹)، ص ۴۳۹.

^{۱۳} پژوه، اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان، (۱۳۹۷/۰۲/۳۱)، قابل دسترس در: <<https://shorturl.at/XeY5z>>

^{۱۴} Angus Wallace, "The European Court of Human Rights: a tool for improving health", *THE LANCET Public Health*, No. 2 (2020), p. 78.

دولت‌های عضو را در راستای تضمین این حق، به صورت جامع تبیین کنند. اگرچه که این دو دیوان، قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل برای رفتار با زندانیان^{۱۵} را معیار اساسی برای تفسیر محتوای حقوق افراد محروم از آزادی قرار داده و بر مبنای آن، تعهد دولت‌ها را نسبت به رعایت کرامت انسانی و تضمین شرایط انسانی تبیین می‌کنند؛ اما دیوان اروپایی حقوق بشر بعضاً در برخی موارد از ارائه تضمین مناسب جهت جلوگیری از نقض حق بر آب زندانیان و افراد بازداشت‌شده، ناتوان ظاهر شده و در نتیجه با خلأ هنجاری و تفسیری در شناسایی این حق به عنوان یک حق مستقل، مواجه است. در مقابل، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر رویکردی فعال‌تر اتخاذ کرده و با استناد به اصول بنیادین کرامت انسانی و تفسیر موسع از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حق بر آب سالم و بهداشتی را به‌ویژه در ارتباط با افراد محروم از آزادی، به صراحت مورد شناسایی و حمایت قرار داده است.

در نهایت، با عنایت به مطالب پیش‌گفته، این پژوهش در پی بررسی و تحلیل خلأهای حقوقی و موانع عملی در تضمین حق دسترسی به آب برای افراد محروم از آزادی در رویه دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر برآمده و می‌کوشد که با تحلیل تطبیقی رویکرد این دو دیوان، ابعاد حقوقی، چالش‌ها و راهکارهای مؤثری برای تحقق این حق بنیادین ارائه نماید.

۱- حق بر آب زندانیان و افراد بازداشت‌شده: حقی در امتداد و یا در عرض سایر حقوق

علی‌رغم این که در کنوانسیون‌های اروپایی و آمریکایی حقوق بشر، حق بر آب به صراحت عنوان نشده^{۱۶} اما این دو نظام در جهت شناسایی این حق بنیادین گام برداشته‌اند. در این راستا، با

^{۱۵} United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (The Nelson Mandela Rules), 2015.

این قواعد برای نخستین بار در کنگره سازمان ملل متحد در پیشگیری از جرم و رفتار با متخلفان در سال ۱۹۵۵ تصویب شد و در قطعنامه‌های ۳۱ ژوئیه ۱۹۵۷ و ۱۳ می ۱۹۷۷ به تأیید شورای اقتصادی و اجتماعی رسید و از آن زمان به عنوان حداقل استانداردهای به رسمیت شناخته شده جهانی برای رفتار با زندانیان محسوب می‌شود و پس از بازنگری در ۱۷ دسامبر سال ۲۰۱۵، سازمان ملل متحد در قطعنامه 70/175، این قواعد را به افتخار نلسون ماندلا به نام او نام‌گذاری کرد تا به نقش وی در ترویج حقوق بشر و اصلاح نظام‌های کیفری ادای احترام کند.

^{۱۶} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 47.

تصویب نظریه مشورتی کمیته اقتصادی و اجتماعی اروپا در سال ۲۰۲۳، حق بر آب به عنوان یک حق بشری مورد اشاره قرار گرفت.^{۱۷} در نظام آمریکایی حقوق بشر نیز، نظریه مشورتی دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در سال ۲۰۲۲، به رویکردهای متمایز نسبت به برخی از گروه‌های اشخاص محروم از آزادی^{۱۸} پرداخت و این امر سبب شد که این نظریه، گامی مهم در شناسایی حق بر آب در این نظام حقوقی محسوب شود.

شایان توجه است که حق بر آب، نه صرفاً به‌مثابه مقدمه و پیش‌شرط تحقق سایر حقوق بشری، بلکه به‌عنوان حقی مستقل و قائم به ذات، شایسته شناسایی حقوقی و حمایت است؛^{۱۹} با این حال، با توجه به پیوند و در هم تنیدگی حق بر آب با دیگر حقوق بشری، دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر در آرای مرتبط با این حق، آن را در سایه دیگر حقوق قرار داده‌اند. باید در نظر داشت که از جمله ایرادات مترتب بر مشتق دانستن حق بر آب از سایر حقوق بشر، آن است که تا زمانی که حقوق بنیادینی که حق بر آب از آن‌ها ناشی شده است، مورد تهدید یا نقض قرار نگیرند؛ امکان مطالبه و استیفای مستقل حق بر آب وجود نخواهد داشت.^{۲۰} در حقیقت، حق بر آب به عنوان یک حق مشتق شده،^{۲۱} به صورت ناقص مورد حمایت قرار می‌گیرد. بنابراین، برای تعیین نقض این

^{۱۷} Virginia Roaf and Inga Winkler, "Challenging exclusion: bringing the human rights to water and sanitation to Europe", *Journal of Water, Sanitation & Hygiene for Development*, No. 10 (2024), p. 46.

^{۱۸} Inter American Court of Human Rights, "Differentiated Approaches with Respect to Certain Groups of Prisons Deprived of Liberty", May 30, 2022.

^{۱۹} Takele Soboka Bulto, "The Emergence of the Human Right to water in International Human Rights Law: invention or discovery?", *Melbourne Journal of International Law*, No. 2 (2011), p. 25.

^{۲۰} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 46.

^{۲۱} Derivate right

حق مشتق، حقی است که به طور مستقل در اسناد حقوقی تعریف نشده، بلکه از حقوق دیگر استنباط و استخراج می‌شود. در خصوص حق بر آب گفتنی است که این حق برگرفته از دیگر حقوق اساسی مانند حق بر حیات، حق بر سلامت و یا حق بر استاندارد مناسب زندگی است؛ زیرا بدون آب، نیل به حقوق مذکور ممکن نیست.

حق، ابتدائاً باید نقض حقی که حق بر آب از آن مشتق شده است، محرز گردد.^{۲۲} در همین راستا، با عنایت به این که دیوان اروپایی حقوق بشر برای تضمین این حق در خصوص زندانیان و افراد بازداشت‌شده، به نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^{۲۳} متوسل شده است؛^{۲۴} بنابراین، عدم تدوین معیارهای مشخص برای ارزیابی نقض حق بر آب و فقدان مکانیزم مناسب برای تضمین این حق، به‌ویژه در شرایط بازداشت، سبب شده است که در موارد متعددی مانند قضیه /ستوری و دیگران علیه مالت^{۲۵}، دیوان اروپایی حقوق بشر شرایط نقض حق بر آب را فراتر از مشقت اجتناب ناپذیر بازداشت و در حد نقض ماده ۳ نداند. این دیوان، به طور مداوم تأکید کرده است که برای احراز رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز، شدت رنج و تحقیر وارد شده باید فراتر از حد اجتناب‌ناپذیری باشد که ماهیتاً و به‌طور طبیعی با اجرای قانونی و مشروع مجازات همراه است. در حقیقت، آنچه مرز میان بازداشت مشروع و رفتارهای ناقض حقوق بشر را تعیین می‌کند، اصل کرامت انسانی و ضرورت تناسب در اعمال محدودیت‌هاست. در این چارچوب، اصطلاح «رنج و تحقیر فراتر از میزان غیرقابل اجتناب بازداشت» ناظر بر وضعیتی است که در آن، بازداشت با شرایط یا رفتارهایی همراه می‌شود که هیچ‌گونه توجیه امنیتی یا قانونی نداشته و صرفاً به افزایش آزار، تحقیر یا بی‌حرمتی نسبت به بازداشت‌شده منجر می‌گردد. این وضعیت، نه تنها مصداق سوءرفتار، بلکه در مواردی می‌تواند به سطح رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز ارتقا یابد که در ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، به‌صراحت منع شده است. تحلیل این مرز ظریف میان محدودیت‌های موجه و رنج‌های غیرموجه، نقشی اساسی در ارزیابی مشروعیت اقدامات انجام‌شده و رعایت حداقلی‌ترین استانداردهای حقوق بشری ایفا می‌کند. این رویکرد نسبی‌گرا در دیوان اروپایی حقوق بشر، سبب

^{۲۲} Paula Strakos, *op. cit.*, p. 146; Nora Hansén, *The Human Right to Water and its Status in International Law*, Master's thesis in Public International Law, Stockholm University, 2018, p. 41.

^{۲۳} No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

^{۲۴} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p.51.

^{۲۵} ECHR, *Case of Story and others v. Malta*, Judgment of 29 October 2015, (56854/13, 57005/13 and 57043/13), para. 129.

شده است که دولت‌های متعاهد با استناد به این که نقض حقوق زندانیان، رنجی مازاد بر مشقت غیرقابل اجتناب بازداشت را بر آن‌ها تحمیل نکرده است؛ از مسؤولیت ناشی از نقض این حقوق، شانه خالی کنند. در همین خصوص، در پرونده مذکور، اگرچه براساس دیدگاه قاضی «جوزف کاسادوال» نقض ماده ۳ محرز بود؛ اما دولت مالت شرایط را در حدی که منجر به رنج مضاعف زندانیان گردد، ندانست.^{۲۶} در واقع، این قضیه و مصادیق مشابه آن نشانگر خلأهای موجود در حمایت مناسب از این حق در دیوان اروپایی حقوق بشر است و از این رو، علی‌رغم وجود بستر تضمین این حق، عملاً در مواردی نقض حق بر آب با سازوکار تضمین مناسبی روبرو نبوده است. در مقابل، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر با استناد به ماده ۲۶ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، تصریح کرده است که حق بر آب در شمار حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارد^{۲۷} و در همین باب، برخی از حقوقدانان نیز حق بر آب را از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استنباط کرده‌اند.^{۲۸} بنابراین، اگرچه این دیوان هم مانند دیوان اروپایی حقوق بشر، حق بر آب را حقی در امتداد سایر حقوق و یک حق مشتق در نظر می‌گیرد، اما روند تضمین این حق در این دیوان به صورت تکامل یافته‌تری در مقایسه با دیوان اروپایی حقوق بشر شکل گرفته است؛ به این صورت که کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر در بند دوم از ماده ۵،^{۲۹} ممنوعیت مطلق هر نوع رفتار غیرانسانی و ترذیلی را اعلام کرده و حق همه افراد محروم از آزادی را در جهت برخورداری از کرامت انسانی تضمین می‌کند. دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر اعلام می‌دارد که صرف‌نظر از شدت رنج تحمیل‌شده بر زندانی، باید با هر فرد محروم از آزادی، با احترام به کرامت انسانی وی رفتار شود. بر این اساس، دیوان شرایط نامناسب بازداشت، از جمله نبود آب آشامیدنی و دسترسی محدود

^{۲۶} *Ibid*, p. 35-38.

^{۲۷} Inter-American Court of Human Rights, May 30, 2022, *op. cit.*, p. 35.

^{۲۸} Melina Williams, "Privatization and the Human Right to Water: Challenges for the New Century", *Michigan Journal of International Law*, No. 2 (2007), p. 475.

^{۲۹} No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman, or degrading punishment or treatment. All persons deprived of their liberty shall be treated with respect for the inherent dignity of the human person.

به آن را مصداق نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون می‌داند و تأکید می‌کند که هرگونه تخلف از ممنوعیت رفتارهای غیرانسانی مندرج در بند دوم این ماده، به‌طور اجتناب‌ناپذیری به نقض بند اول آن،^{۳۰} یعنی حق تمامیت شخصی، منجر می‌شود.^{۳۱} در حقیقت، چنان‌چه دولت‌ها حقوق بنیادین افراد محروم از آزادی که برای تضمین حیات و تمامیت شخصی ضروری هستند، اعم از دسترسی به آب آشامیدنی را فراهم نکنند؛ از موارد نقض کرامت انسانی محسوب شده و به نقض حق تمامیت شخصی این افراد منجر می‌شود.^{۳۲} در نتیجه، هر زمان که این دیوان در آرای خود به نقض بند دوم ماده ۵ استناد نموده، لاجرم به نقض بند اول این ماده هم اشاره کرده است. در این خصوص، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در *قضیه لیسایس فلوری و دیگران علیه هائیتی*،^{۳۳} با بررسی شرایط بازداشت آقای فلوری در ایستگاه پلیس، که در سلولی بدون تهویه، فاقد شرایط بهداشتی مناسب، و محروم از دسترسی به غذا و آب آشامیدنی نگهداری می‌شد، اعلام کرد که دولت هائیتی در تأمین خدمات اولیه و آب کافی ناکام مانده است. این وضعیت، نقض کرامت انسانی و حق تمامیت شخصی آقای فلوری، مندرج در ماده ۵ کنوانسیون محسوب می‌شود و در نتیجه، مسئولیت بین‌المللی دولت هائیتی را به همراه دارد.

بنابراین، با جمع‌بندی مطالب مذکور، به نظر می‌رسد که وابستگی حق بر آب به سایر حقوق، امکان مطالبه مستقیم آن را محدود کرده و در مواردی که نقض حقوق اصلی احراز نشود، این حق عملاً نادیده گرفته می‌شود. این موضوع به‌ویژه در مورد افراد محروم از آزادی، که به دلیل شرایط بازداشت در معرض آسیب‌پذیری بیش‌تری هستند، چالش برانگیزتر ظاهر می‌شود؛ و لذا شایسته است که برای رفع این محدودیت، نظام‌های منطقه‌ای و بین‌المللی حقوق بشر، حق بر آب را به

^{۳۰} Every person has the right to have his physical, mental, and moral integrity respected.

^{۳۱} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 49.

^{۳۲} Inter-American Court of Human Rights, May 30, 2022, *op. cit.*, p 134.

^{۳۳} IACHR, Case of Lysias Fleury et al. v. Haiti, Judgment of November 23, 2011, paras. 35, 82, 83, 85-87, 108.

عنوان یک حق مستقل و غیروابسته شناسایی کرده و معیارهای مشخصی برای تضمین آن تدوین کنند.

۲- مؤلفه‌های تحقق حق بر آب در خصوص زندانیان و افراد بازداشت‌شده در رویه دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر

تأمین آب کافی از نظر کمیت و کیفیت، یکی از خدمات اساسی است که باید به صورت مستمر در هر مکانی که افراد محروم از آزادی نگهداری می‌شوند، ارائه گردد.^{۳۴} بر این اساس، تعهد دولت‌ها به رعایت، حفاظت و تحقق حقوق بشر، از جمله حق دسترسی به آب، آن‌ها را ملزم می‌کند تا حداقل استانداردهای ضروری برای این حقوق را تأمین کنند.^{۳۵} در این راستا، دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر، با استناد به اصل ممنوعیت رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز و با تأکید بر احترام به کرامت انسانی، دولت‌ها را موظف کرده‌اند که شرایط انسانی حداقلی را مطابق با اصول کلی حقوق بشر و استانداردهای رفتار با بازداشت‌شدگان تضمین کنند. بنابراین، در ادامه، پیش‌شرط‌های تحقق حق بر آب در راستای تضمین حق افراد محروم از آزادی، در پرتو آرای دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱: دسترسی کافی

تأمین آب در زندان باید به مقدار کافی و با کیفیت مناسب، برای رفع نیازهای اساسی مانند آب شرب، آماده‌سازی غذا، حفظ بهداشت شخصی، عملیات سیستم‌های دفع فاضلاب و زباله، نظافت مکان‌ها و آبیاری سبزیجات تأمین شود.^{۳۶} آب کافی به کمیت و کیفیتی اشاره دارد که برای برآوردن این نیازها ضروری است؛^{۳۷} به طوری که کمیت، حداقل میزان آب موردنیاز برای این مصارف را

^{۳۴} International Committee of Red Cross, "Water, Sanitation, Hygiene and Habitat in Prisons", 2005, p. 28.

^{۳۵} عقیل محمدی و هیوا حاجی‌ملا، پیشین، ص ۴۱۲.

^{۳۶} ICRC, *op. cit.*, p. 29.

^{۳۷} Jootaek Lee and Maraya Best, "Attempting to define the human right to water with an annotated bibliography & recommendations for practitioners", *The Georgetown Environmental Law Review*, No. 1 (2017), p. 85.

شامل می‌شود و کیفیت، به استانداردهای قابل قبول برای حفظ سلامتی اشاره دارد.^{۳۸} دسترسی به آب باید از نظر فیزیکی و اقتصادی امکان‌پذیر باشد.^{۳۹} دسترسی فیزیکی به معنای در دسترس بودن آب در فاصله‌ای مناسب برای مصرف‌کنندگان است، در حالی که دسترسی اقتصادی، به این معناست که آب آشامیدنی سالم با قیمتی مقرون‌به‌صرفه در اختیار افراد قرار گیرد تا حتی افراد کم‌درآمد نیز بتوانند به منظور حفظ سلامتی و تضمین استانداردهای اولیه زندگی، بدون کاهش مصرف، به راحتی هزینه آن را پرداخت کنند.^{۴۰} با وجود این استانداردها، تأمین آب کافی و باکیفیت در بسیاری از زندان‌ها، به‌ویژه زندان‌هایی که با زیرساخت‌های قدیمی و کمبود سرمایه‌گذاری مواجه‌اند، به چالشی جدی تبدیل شده است. کمیته اروپایی پیشگیری از شکنجه در بررسی‌های خود به این نتیجه رسیده است که در شماری از زندان‌های اروپایی، زندانیان ناچارند از منابع مالی محدود خود برای خرید بطری آب هزینه کنند؛ زیرا زندان‌ها قادر به تأمین نیازهای آن‌ها نیستند.^{۴۱} نکته قابل توجه در این خصوص این است که دیوان اروپایی حقوق بشر، عدم تأمین آب شرب در محیط زندان و اجبار زندانیان برای خرید آب را به عنوان نقض ماده ۳ در نظر نمی‌گیرد. برای مثال، در قضیه *میکالائوسکاس علیه مالت*،^{۴۲} عدم تأمین آب آشامیدنی، زندانیان را وادار به خرید آب می‌کرد. همچنین، در قضیه *ابدیلا علیه مالت*،^{۴۳} دسترسی زندانیان به آب محدود بود و کیفیت آب

^{۳۸} South African Human Rights Commission, “The Right to Sufficient Water. 3rd Economic and Social Rights Report”, 2000, p. 299.

^{۳۹} *Ibid*, p. 298; Amanda, Cahill, “The human right to water- a right of unique status: The legal status and normative content of the right to water”, *International Journal of Human Rights*, No. 3 (2011), p. 392, Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 44.

^{۴۰} I Benöhr, “The right to water and sustainable consumption in EU law”, *Journal of Consumer Policy*, No. 1 (2023), p. 53; Rubert Quentin Grafton, Ana Manero, Long Chu and Paul Wyewoll, “The price and value of water: An economic review”, *Cambridge Prisms: Water*, (2023), p.2, Kirschner, *op. cit.*, p. 450.

^{۴۱} Penal Reform International, “Global Prison Trends”, 2022, p. 43.

^{۴۲} ECHR, Case of Mikalauskas v. Malta, (4458/10), Judgment of 23 July 2013, para. 68.

^{۴۳} ECHR, Case of Abdilla v. Malta, (36199/15), Judgment of 17 July 2018. paras. 10, 12, 13, 32, 33, 45.

موجود، برای آشامیدن مناسب نبود؛ به گونه‌ای که در دراز مدت به سلامت کلیه‌ها آسیب می‌رساند. در نتیجه زندانیان به ناچار از فروشگاه زندان بطری آب می‌خريدند. با این حال، دیوان وضعیت موجود را در حد نقض ماده ۳ ندانست. هرچند که این دیوان، باز هم در قضیه *استوری و دیگران علیه مالت*،^{۴۴} به امکان خرید بطری‌های آب توسط زندانیان اشاره کرد؛ اما توضیح نداد که چرا افراد محروم از آزادی باید برای آب شرب هزینه کنند. بنابراین، به نظر می‌رسد که دیوان با تمرکز بر وجود راه‌حل‌های جایگزین مانند خرید آب، از مسئولیت مستقیم دولت در تأمین این نیاز اولیه چشم‌پوشی کرده است و این در حالی است که این رویکرد دیوان، چندان با استانداردهای بین‌المللی و اصول قوانین نلسون ماندلا، همسو نیست.

در مقابل، در نظام آمریکایی حقوق بشر، بر اساس رأی مشورتی دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در سال ۲۰۲۲، گزارشگر ویژه حقوق بشر در زمینه دسترسی به آب آشامیدنی ایمن تأکید کرده است که دسترسی‌پذیری آب برای زندانیان، به معنای تأمین آب آشامیدنی رایگان در زندان‌هاست. دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر نیز اعلام کرده است که هر فرد محروم از آزادی باید به آب آشامیدنی برای مصرف شخصی و به آب مناسب برای رعایت بهداشت فردی دسترسی داشته باشد. این امر مستلزم آن است که دولت روزانه، حداقل ۱۵ لیتر آب سالم و بهداشتی به ازای هر فرد، به‌منظور تأمین نیازهای اساسی از جمله آشامیدن، پخت‌وپز و نیازهای بهداشتی فراهم کند؛ چرا که نبود آب آشامیدنی نشانه اهمال جدی دولت در انجام تعهدات خود نسبت به افراد محروم از آزادی تلقی می‌شود.^{۴۵} در قضیه *رودریگز روولوریو و دیگران علیه گواتمالا*،^{۴۶} دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر دسترسی زندانیان به آب را فقط ۶ لیتر در طول روز اعلام کرد و آن را بسیار ناکافی دانست و از همین رو، دولت گواتمالا را موظف کرد که شرایط زندان را با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ کرده و نتایج را ظرف یک سال به دیوان گزارش دهد. این دیوان در قضیه *گونزالز و دیگران علیه*

^{۴۴} ECHR, Case of Story and others v. Malta, *op. cit.*, para. 124.

^{۴۵} Inter-American Court of Human Rights, May 30, 2022, *op. cit.*, pp. 35-36; I.A.C.H.R., Case of Vélez Loo v. Panama, 23 November 2010, Para. 216.

^{۴۶} IACHR, Case of Rodríguez Revolorio et al. v. Guatemala, Judgment of October 14, 2019, paras. 88, 89, 157, 159.

ونزوئلا،^{۴۷} به شرایط اسفناک نگهداری ماریا آنخلیکا و برادرش در یک سلول انفرادی فاقد فضای کافی و عدم دسترسی کافی به آب اشاره کرد؛ به گونه‌ای که هفته‌ای یک بار آب غیر تصفیه شده به آن‌ها داده می‌شد و ناچار بودند که آن را جمع‌آوری کرده و به مدت یک هفته استفاده کنند. دیوان با توجه به وقایع ذکر شده، نتیجه می‌گیرد که شرایط بازداشت ماریا آنخلیکا و بلیکس گونزالز مغایر با کرامت انسانی بوده و بنابراین، بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر نقض شده است. در قضیه *لوپز آلوارز علیه هندوراس*^{۴۸} نیز، با توجه به این که آقای آلفردو لوپز آلوارز به آب آشامیدنی دسترسی نداشت و گاهی برای یک استحمام ساده باید روزها منتظر باران می‌ماند، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر نتیجه گرفت که دولت به عنوان ضامن حقوق بازداشت‌شدگان،^{۴۹} وظایف خود را انجام نداده و رفتار با آقای لوپز آلوارز مغایر با کرامت انسانی او بوده است و لذا، این دیوان نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون را محرز اعلام کرد.^{۵۰} با توجه به مطالب مذکور، به نظر می‌رسد که دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر، دولت‌ها را به اصلاح سریع شرایط زندان و ارائه گزارش ملزم می‌کند، که این امر نشان‌دهنده نظارت فعال‌تر بر اجرای تعهدات دولت‌هاست. این دیوان با تأکید بر دسترسی رایگان و کافی به آب آشامیدنی، استاندارد بالاتری برای حفظ کرامت انسانی زندانیان تعیین کرده و رویکردی همسو با استانداردهای بین‌المللی مانند قوانین نلسون ماندلا اتخاذ کرده است.

۲-۲: کیفیت

بند چهارم منشور اروپایی منابع آب، بر اهمیت کیفیت آب برای مصارف گوناگون انسانی تأکید دارد و استانداردهای متفاوتی را برای آب آشامیدنی و سایر مصارف تعیین می‌کند.^{۵۱} با توجه به این

^{۴۷} IACHR, Case of González et al. v. Venezuela, Judgment of September 20, 2021, paras. 142, 145, 148, 151-155.

^{۴۸} IACHR, Case of López Álvarez v. Honduras, Judgment of February 1, 2006, p. 33, 45, 46.

^{۴۹} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 50.

^{۵۰} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, p. 48.

^{۵۱} Paula Strakos, *op. cit.*, p. 154.

که در ارزیابی کیفیت آب آشامیدنی مصرف کنندگان عمدتاً به حواس خود برای سنجش طعم، بو و ظاهر آب تکیه می‌کنند؛ از این رو، آب کدر، تغییر رنگ داده یا دارای طعم و بوی نامطبوع را ناسالم دانسته و از نوشیدن آن خودداری می‌کنند.^{۵۲} برای مثال، در قضیه *پناراندا سوتو علیه مالت*،^{۵۳} با وجود بالا بودن میزان کلرید در آب زندان و نگرانی زندانیان و کارکنان درباره ایمنی آن، آزمایشگاه بهداشت عمومی، آب زندان را برای نوشیدن مناسب اعلام کرد. دیوان اروپایی حقوق بشر نیز، با استناد به شرایط مشابهی که این قضیه با قضیه *استوری و دیگران علیه مالت* داشت، بیان کرد که حتی اگر آب شیرها غیر قابل نوشیدن بوده است، زندانیان می‌توانستند بطری آب خریداری کنند و لذا، این مورد را به عنوان رفتاری مغایر با ماده ۳ در نظر نگرفت. این رویکرد دیوان، نشانگر تفسیر محدود از تعهدات دولت در تأمین آب سالم است؛ به‌ویژه زمانی که جایگزین‌هایی مانند بطری آب در دسترس باشد. این دیوان در قضیه *ماریان / استویچسکو علیه رومانی*،^{۵۴} با توجه به مواردی اعم از کیفیت بسیار بد آب آشامیدنی و آلودگی‌های موجود در آن اظهار کرد که شرایط بازداشت آقای استویچسکو از حدود رنج و مشقتی که به‌طور معمول با بازداشت قانونی همراه است، فراتر بوده و بنابراین، نقض ماده ۳ را محرز اعلام کرد. چنین به نظر می‌رسد که این تفاوت در احکام، بیانگر تأثیر شدت آلودگی آب و فقدان گزینه‌های جایگزین در تصمیم‌گیری دیوان است و در حقیقت، بنا بر رویکرد محافظه‌کارانه دیوان اروپایی حقوق بشر، این دیوان زمانی نقض ماده ۳ را تأیید می‌کند که شرایط بازداشت به طور واضح غیر انسانی بوده و هیچ راه‌حل جایگزینی برای زندانیان وجود نداشته باشد.

دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر، در مقایسه با دیوان اروپایی حقوق بشر، با تأکید بر تعهدات مثبت دولت‌ها در تأمین شرایط انسانی بازداشت، رویکردی سخت‌گیرانه‌تر اتخاذ کرده است. در

^{۵۲} World Health Organization, “Guidelines for drinking-water quality: Fourth edition incorporating the first and second addenda”, 2022, p. 8.

^{۵۳} ECHR, Case of PEÑARANDA SOTO v. Malta, (16680/14), Judgment of 19 December 2017, paras. 22, 23, 27, 71, 92, 93.

^{۵۴} ECHR, AFFAIRE MARIAN STOICESCU c. ROUMANIE, (12934/02), Arrêt du 16 juillet 2009, paras. 8, 21, 24-26.

قضیه مونترو-آرانگورن و دیگران علیه ونزوئلا،^{۵۵} این دیوان به شرایط بازداشت در زندان کاتیا پرداخت و برپایه اظهارات شاهدین، دریافت که زندانیان یا از آب آلوده استفاده می‌کردند و یا به‌طور کلی از دسترسی به آب در طول روز محروم بودند. در پرونده‌ای دیگر، یعنی قضیه/یوان نپتون علیه هائیتی،^{۵۶} کیفیت پایین آب زندان و آلوده بودن آن سبب شده بود که آقای نپتون صرفاً آبی را بنوشد که خانواده‌اش روزانه برای او می‌آوردند. دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در هر دو قضیه مذکور، با استدلالی مشابه و با توجه به شرایط غیرانسانی بازداشت و عدم رعایت حداقل استانداردهای رفتار با زندانیان، اظهار داشت که دول مزبور نتوانسته‌اند به تعهدات بین‌المللی خود در قبال حقوق بشر و اصول مندرج در کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، به عنوان ضامن حقوق زندانیان عمل کنند و لذا، این امر منجر به نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر شده است.^{۵۷}

۲-۳: تداوم و استمرار تأمین

از جمله اصول اساسی رفتار با زندانیان این است که مطابق با بند دوم قاعده ۲۲ از قواعد ماندلا، افراد بازداشت‌شده باید در تمام اوقات به آب آشامیدنی دسترسی داشته باشند و هیچ‌گونه قطعی در دسترسی به آب رخ ندهد.^{۵۸} با این حال، در قضایای متعددی از جمله قضیه میهای لورنتیو مارین علیه رومانی^{۵۹}، قضیه ولودیا آوتیسیان علیه ارمنستان^{۶۰} در دیوان اروپایی حقوق بشر، زندانیان

^{۵۵} IACHR, Case of Montero Aranguren et al. (Detention Center of Catia) v. Venezuela, Judgment of July 5, 2006, p. 18, 22, 23, 45.

^{۵۶} IACHR, Case of Yvon Neptune v. Haiti. Merits, Reparations and Costs. Judgment of May 6, 2008, paras. 127, 128, 133, 137-139.

^{۵۷} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, pp. 50, 51.

^{۵۸} Jesse Crosson, Ruth Sylvester and Kimberly Worsham, “Locked out of water: a reflection on WaSH access in US prisons”, *Journal of Water, Sanitation & Hygiene for Development*, No. 11 (2024), p. 1146.

^{۵۹} ECHR, Case of Mihai Laurentiu Marin v. Romania, Judgment of 10 June 2014, (79857/12), paras. 36, 38.

^{۶۰} ECHR, Case of Volodya Avetisyan v. Armenia, Judgment of 3 May 2022, (39087/15), paras. 18, 19, 44.

فقط چهار ساعت در شبانه روز به آب دسترسی داشتند و یا در قضیه ویتکوفسکی علیه اوکراین،^{۶۱} قطع مکرر آب در طول روز و دسترسی حدوداً دو ساعته زندانیان به آب سبب شد که دیوان با توجه به شرایط کلی بازداشت، به این نتیجه دست یابد که شرایط بازداشت غیرانسانی و تحقیرآمیز بوده و به سطحی از شدت رسیده که ناقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر محسوب شود. در نظام آمریکایی حقوق بشر نیز، در قضیه دیال و دیگران علیه ترینیداد و توباگو،^{۶۲} آب آشامیدنی به صورت منظم تأمین نمی‌شد و زندانیان ناچار بودند از همان آبی استفاده کنند که برای مصارف بهداشتی آن‌ها قرار داده شده بود و بعضاً قهوه‌ای رنگ و بسیار بی کیفیت بود. دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر با توجه به شرایط مذکور، نتیجه گرفت که آقایان کوین دیال و اندرو داتین در شرایط نامناسب بازداشت قرار داشته و این شرایط با استانداردهای بین‌المللی مطابقت ندارد و بنابراین، دولت را به دلیل نقض تعهدات خود در تضمین حقوق بازداشت شدگان و کرامت انسانی افراد محروم از آزادی مسؤول شناخت و به نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون رأی داد. بنابراین، قطع مکرر آب، محدودیت زمانی در دسترسی و یا تأمین آب غیربهداشتی، به‌عنوان مصادیقی از نقض مستمر دسترسی به آب آشامیدنی، می‌توانند به نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر منجر شوند.

۳- رویکرد دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر در تضمین حق بر آب زندانیان و افراد بازداشت‌شده

در مواردی که افراد در شرایط غیرانسانی بازداشت شده‌اند، دیوان اروپایی حقوق بشر بر ضرورت پیش‌بینی و اجرای دو سازوکار حقوقی تأکید می‌کند؛ نخست، اقدام فوری برای بهبود شرایط بازداشت به منظور جلوگیری از تداوم نقض و راهکار دوم، جبران خسارت وارده از طریق پرداخت غرامت یا اتخاذ تدابیری برای ترمیم آسیب‌های ناشی از شرایطی که فرد در بازداشت غیر انسانی

^{۶۱} ECHR, Case of Vitkovskiy v. Ukraine, Judgment of 26 September 2013, (24938/06), paras. 53, 117-120, 122.

^{۶۲} IACHR, Case of Dial et al. v. Trinidad and Tobago, Judgment of November 21, 2022, paras. 30, 63-66, 79.

متحمل شده است.^{۶۳} از نظر دیوان، این دو سازوکار یعنی راهکارهای پیشگیرانه و جبرانی باید مکمل یکدیگر باشند، تا مؤثر واقع شوند.^{۶۴} در همین راستا، در قضیه رزمیوش و دیگران علیه رومانی،^{۶۵} دیوان اروپایی حقوق بشر نه تنها شرایط مادی بازداشت را مورد توجه قرار داد، بلکه بر لزوم جبران نقض‌های وارده از طریق ابزارهای حقوقی مؤثر مانند تخفیف مجازات تأکید نمود؛ مشروط بر این که این تخفیف‌ها به طور مستقیم در جهت ترمیم نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر بوده و تأثیری ملموس بر میزان محکومیت فرد داشته باشد. این رویکرد حاکی از تمرکز دیوان بر جبران خسارت در سطح فردی و اصلاح وضعیت بازداشت به صورت موردی و متناسب با شرایط هر پرونده است. مزیت چنین رویکردی، انعطاف‌پذیری آن در گزینش شیوه‌های جبرانی است؛ به نحوی که دیوان می‌تواند متناسب با ویژگی‌های هر پرونده، اقدامات جبرانی متنوعی اعم از مالی یا غیرمالی را برگزیند. با این حال، در قضیه یلرده و دیگران علیه ترکیه^{۶۶} در سال ۲۰۲۳، دیوان اروپایی حقوق بشر از رویکرد فرد محور و مبتنی بر اولویت‌بخشی به جایگزین‌های حبس، که پیش‌تر در سال ۲۰۱۷ در قضیه رزمیوش و دیگران علیه رومانی^{۶۷} مطرح کرده بود، فاصله گرفت و گامی فراتر برداشت. این دیوان با تأکید بر ضرورت رفع مشکلات ساختاری زندان‌ها، به صورت غیر مستقیم دولت ترکیه را ملزم کرد تا از طریق سیاست‌گذاری کیفری و یا توسعه زیرساخت‌ها، نسبت به مدیریت جمعیت کیفری و بهبود شرایط زندان‌ها اقدام نماید. در حقیقت، این تحول نشان می‌دهد که دیوان اروپایی حقوق بشر در حال گذار از الگوی صرفاً فرد محور به سوی مداخله ساختاری است. البته در مقام قیاس، باید عنایت داشت که برخلاف دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر که به طور صریح بر مسئولیت کلان دولت‌ها و ضرورت انجام اصلاحات سیستماتیک

^{۶۳} ECHR, Case of Mikalauskas v. Malta, *op. cit.*, paras. 44, 46-48.

^{۶۴} Case of İLERDE AND OTHERS v. TÜRKİYE, Judgment of 5 December 2023, (35614/19), para. 157.

^{۶۵} Case of REZMİVEŞ and others v. Romania, Judgment of 25 April 2017, (61467/12, 39516/13 and 68191/13), paras. 118, 121, 125.

^{۶۶} Case of İLERDE AND OTHERS v. TÜRKİYE, *op. cit.*, paras. 74, 164.

^{۶۷} Case of REZMİVEŞ and others v. Romania, *op. cit.*, para. 117.

تأکید می‌کند، دیوان اروپایی حقوق بشر همچنان رویکردی مبتنی بر ترغیب دولت‌ها در پیش گرفته است. به بیان دیگر، این دیوان متناسب با مقتضیات و شرایط هر پرونده، رویکرد خود را از جبران فردی به‌سوی اتخاذ تدابیر اصلاحی تغییر داده و در انتخاب راهکارهای جبرانی، از انعطاف‌پذیری بیشتری برخوردار است.

در نظام آمریکایی حقوق بشر، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر با تأکید بر مسئولیت دولت‌ها، حتی در صورت انجام اقدامات اصلاحی، بر جبران کامل پیامدهای ناشی از نقض حقوق بشر اصرار دارد و رویکردی جامع‌تر نسبت به کرامت انسانی و تعهدات دولت‌ها اتخاذ کرده است. این دیوان، با توجه به ماهیت تکمیلی صلاحیت خود، به مسئولیت دولت‌ها در قبال تضمین حقوق و آزادی‌های مندرج در کنوانسیون اشاره کرده و فقط در صورتی دولت‌ها را از مسئولیت بین‌المللی مبرا می‌داند که علاوه بر متوقف نمودن نقض‌های صورت گرفته، پیامدهای ناشی از این نقض را هم جبران نمایند. دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر، با تأکید بر تعهدات مشخص دولت‌ها در توقف نقض و جبران کامل خسارات وارده، در صورت تحقق این الزامات، از مداخله بیش‌تر اجتناب می‌کند. بر همین مبنا، در قضیه *آمرهین و دیگران علیه کاستاریکا*،^{۶۸} رافائل روخاس و داماس وگا در طول مدت بازداشت خود به آب شرب دسترسی نداشتند. در این قضیه، مطابق با نتایج آزمایشگاه ملی آب، آب موجود غیرقابل شرب بوده و برای مصرف کنندگان خطر بالایی داشت. معمولاً هر سه ساعت آب جیره بندی شده و زندانیان فقط ده دقیقه به آب دسترسی داشتند و گاهی هم، چندین روز آب در دسترس نبود. طی این پرونده، قاضی تحقیق دولت کاستاریکا با صدور حکمی، سازمان اداره زندان‌ها را موظف نمود که تمهیدات لازم را جهت دسترسی زندانیان به آب شرب، در مهلت زمان یک ماهه فراهم نماید. همچنین، به این سازمان دستور داد که اقداماتی را به منظور اطمینان از تأمین مداوم آب، در بازه زمانی سه ماهه انجام دهند. در نتیجه، دیوان اظهار داشت که در این قضیه مقامات قضایی به طور مناسب به نقض‌های ادعایی رسیدگی کرده و اقدامات کافی برای رفع نقض‌های صورت گرفته اتخاذ کرده‌اند. لذا، دیوان آمریکایی حقوق بشر از رسیدگی به این

^{۶۸} IACHR, Case of Amrhein et al. v. Costa Rica, Judgment of April 25, 2018, paras. 91, 93, 107, 161.

مورد خودداری نمود. با این تفاسیر، به نظر می‌رسد که رویکرد دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در این قضیه و به‌طور کلی در نظام آمریکایی حقوق بشر، تعادلی ظریف میان احترام به حاکمیت دولت‌ها و تضمین حقوق بشر برقرار می‌کند. دیوان با تأکید بر مسؤولیت دولت‌ها در توقف نقض‌ها و جبران کامل خسارات، آن‌ها را به اتخاذ اقدامات پیشگیرانه و اصلاحی ترغیب می‌کند. در عین حال، با بهره‌گیری از صلاحیت تکمیلی، مداخله‌ی دیوان به مواردی محدود می‌شود که دولت‌ها از عمل به تعهداتشان ناتوان باشند. این رویکرد نه‌تنها به تقویت نظام داخلی حمایت از حقوق بشر کمک می‌کند، بلکه الگویی برای سایر دولت‌های عضو کنوانسیون فراهم می‌آورد تا با پاسخگویی مؤثر به نقض‌ها، از مداخلات دیوان جلوگیری کنند. در حقیقت، این دیوان با رویکرد اصلاحی، در پی ایجاد اصلاحات پایدار و پیشگیری از نقض‌های آینده است. با این حال، موفقیت این رویکرد به همکاری دولت‌ها و ظرفیت‌های اجرایی آن‌ها وابسته است.

بنابراین، با عنایت به توضیحات پیشین، بررسی وضعیت تضمین حق بر آب در خصوص زندانیان و افراد بازداشت‌شده، می‌تواند به فهم بهتری از مسائل حقوق بشری کمک نموده و منجر به تغییر نگرش اجتماعی نسبت به این افراد شود.^{۶۹}

۳-۱: زندانیان به عنوان افراد محروم از آزادی و حق بر آب

مقرراتی که افراد را از آزادی محروم می‌کند، ناگزیر شامل عناصری از رنج و تحقیر است.^{۷۰} بنابراین، حبس حتی اگر تجاوز به حق طبیعی و حقوق اساسی افراد زندانی نباشد، باز هم یک محدودیت محسوب می‌شود.^{۷۱} اگرچه حقوق بین‌الملل، ماهیت حبس و جوهره این مجازات را رد نمی‌کند، اما بازداشت‌هایی که به نقض حقوق بنیادین افراد محروم از آزادی منجر شوند، با اصول

^{۶۹} Association for the prevent of torture (apt), Food and Water, available at: <<https://www.apt.ch/knowledge-hub/dfd/food-and-water>>

^{۷۰} مهدی نریمانی، ولی‌اله نصیری، علی‌اکبر مطلق‌العنان و سمیه نجدقهرمانی، «بررسی حقوق زندانی در اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، *اولین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی*، (۱۳۹۶)، ص ۱۴۴.

^{۷۱} خلیل آفتادک و المیرا حسن دوست، *راهنمای اصول اساسی جایگزین‌های حبس*، (تهران: روانشناسی و هنر، چ ۱، ۱۳۹۲)، ص ۳۰.

حقوق بشر، مغایرت دارند.^{۷۲} دیوان اروپایی حقوق بشر، با تأکید بر اهمیت احترام به کرامت انسانی، شرایط کلی بازداشت را بررسی کرده است. در این بررسی‌ها، دیوان با بسط گستره مفهوم "رفتار غیرانسانی" به مقوله "شرایط بازداشت"، حق دسترسی به آب را به عنوان یک جنبه از حقوق انسانی، تنها در صورتی از موجبات نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر تلقی کرده است که همراه با سایر شرایط نامناسب بازداشت، به سطحی از شدت رسیده باشد که نقض این ماده را محرز نماید.^{۷۳} با این رویکرد، در عمل، این حق تحت‌الشعاع سایر حقوق بشری قرار گرفته و این تمرکز بیش از حد بر دیگر حقوق، موجب شده است که تضمین مؤثر حق بر آب سالم و بهداشتی مغفول بماند. افزون بر این، فقدان استانداردهای شفاف و مشخص در زمینه تأمین و تضمین این حق، سبب شده است که دیوان اروپایی حقوق بشر در هر پرونده، با توجه به شرایط فردی و محیطی، به تفسیر موردی بپردازد. در این تفسیرها، معیارهایی همچون مدت زمان بازداشت، جنسیت، سن، وضعیت سلامتی فرد زندانی و شرایط فیزیکی از قبیل ازدحام جمعیت و فضای ناکافی، وضعیت نامناسب بهداشتی، کیفیت غذا و آب در دسترس زندانیان، مورد توجه قرار می‌گیرند و هرگاه شرایط بازداشت باعث رنجی شود که از سطح اجتناب‌ناپذیر رنج ناشی از بازداشت فراتر رفته و به آستانه رفتار تحقیرآمیز در ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر برسد، به صدور رأی در خصوص نقض این ماده اقدام می‌کند.^{۷۴} برای مثال، در قضیه شیشکوف علیه روسیه،^{۷۵} دیوان با توجه به شرایط کلی بازداشت، از جمله فضای محدود در سلول، فراهم نبودن امکان ورزش در فضای باز به صورت منظم و عدم دسترسی به آب آشامیدنی، شرایط بازداشت را فراتر از سطح اجتناب‌ناپذیر رنج و سختی‌های ناشی از بازداشت اعلام کرد و بیان داشت که این شرایط، احساس

^{۷۲} Nigel Rodley, *The treatment of prisoners under international law*, (New York: Oxford U.P, 2000), p. 279.

^{۷۳} Katharina Franziska Braig, "The European Court of Human Rights and the right to clean water and sanitation", *Water Policy; Oxford*, No. 2 (2018), p. 297.

^{۷۴} Alistair Mowbray, *Cases and materials on the European convention on human rights*, (New York: Oxford, 2012), p. 149.

^{۷۵} ECHR, *Case of Shishkov v. Russia*, Judgment of 20 February 2014, (26746/05), paras. 10, 21, 92-94, 129.

اضطراب و حقارت را در فرد زندانی برانگیخته است، و لذا، به نقض ماده ۳ رأی داد. با این حال، ارزیابی "حداقل سطح شدت" برای احراز نقض ماده ۳ نسبی است و همین نسبت سبب شده که در مواردی، دیوان شدت رنج وارده به زندانی را برای نقض این ماده، کافی نداند! برای نمونه، در قضیه *والاشیناس علیه لیتوانی*،^{۷۶} اگرچه شرایط بهداشتی زندانیان بسیار نامناسب بود، دوش‌های آب میکروبی بودند و در تابستان آب گرم فقط در آخر هفته‌ها در دسترس بود، اما دیوان شرایط کلی بازداشت را در سطحی از شدت که مصداق رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز ماده ۳ باشد، ندانست و رأی به نقض این ماده نداد. شایان توجه است که هرچند دیوان اروپایی حقوق بشر در ارزیابی انطباق وضعیت‌های مختلف در زندان با مفاد ماده ۳ کنوانسیون، هر یک از عناصر ناقض این ماده، نظیر مراقبت‌های درمانی، وضعیت بهداشتی و سایر جنبه‌های مرتبط با بازداشت را به‌صورت جداگانه بررسی می‌نماید؛ اما حق دسترسی زندانیان به آب را نه به‌عنوان یک موضوع مستقل، بلکه در چارچوب ارزیابی کلی از شرایط بازداشت مورد ملاحظه قرار می‌دهد. در همین راستا، در قضیه مذکور،^{۷۷} دیوان نحوه بازرسی بدنی آقای یوزاس والاشیناس را مغایر با ماده ۳ تشخیص داد، اما شرایط کلی بازداشت، از جمله محدودیت در دسترسی به آب را، به‌تنهایی واجد شدت و ماهیت لازم برای نقض ماده ۳ تلقی نکرد.

در نظام آمریکایی حقوق بشر، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر به شدت رنج ناشی از اعمال مجازات بر افراد زندانی نپرداخته است. با این حال، در قضیه *مونتررو-آرانگورن و دیگران علیه ونزوئلا*،^{۷۸} این دیوان با استناد به رویه دیوان اروپایی حقوق بشر، شرایط بازداشت را فراتر از سطح اجتناب‌ناپذیر رنج ناشی از بازداشت اعلام کرد و آن را در حد نقض ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر دانست؛ اما در صدور رأی، حداقل استانداردهای رفتار با زندانیان را مبنا قرار داد و با تمرکز بر ناکامی دولت ونزوئلا در انجام تعهداتش مبنی بر حفاظت از حقوق زندانیان، عدم رعایت

^{۷۶} ECHR, Case of VALAŠINAS v. Lithuania, Judgment of 24 July 2001, (44558/98), 19, 81, 106-108, 111, 113.

^{۷۷} *Ibid*, paras. 19, 26, 81, 111, 112, 117.

^{۷۸} IACHR, Case of Montero Aranguren et al. (Detention Center of Catia) v. Venezuela, *op. cit.*, para. 97.

کرامت انسانی و نیز قصور این دولت در تأمین شرایط انسانی بازداشت، نقض ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر را اعلام کرد. در حقیقت، این دیوان با محوریت قرار دادن تعهدات دولت‌ها در ماده ۱ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و با در نظر گرفتن حداقل استانداردهای رفتار با زندانیان، صرف نقض کرامت انسانی و عوامل متعددی از جمله محدودیت دسترسی به آب را به منزله نقض کرامت انسانی و مصداقی از رفتارهای غیرانسانی دانسته و آن را به عنوان عاملی برای احراز نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر اعلام کرده است. این کنوانسیون در بند دوم از ماده ۵، احترام به کرامت انسانی زندانیان را به صراحت تأیید کرده و تأکید دارد که باید با افراد محروم از آزادی، مطابق با کرامت ذاتی انسان رفتار شود.^{۷۹} بر این اساس، دیوان در تمام قضایای مرتبط با افراد محروم از آزادی، شرایط بازداشت را با قواعد ماندلا تطبیق داده و با استناد به ماده ۱ کنوانسیون، دولت‌های متعاقد را مسؤول فراهم کردن شرایط انسانی بازداشت و تضمین حقوق زندانیان می‌داند.^{۸۰} همین رویکرد در قضیه بیسون و دیگران علیه ترینیداد و توباگو^{۸۱} نیز تکرار شد. در این پرونده، در مدت زمانی که آقای فوستر سرت در بازداشت پیش از محاکمه قرار داشت، با توجه به عدم دسترسی به آب، او به ناچار از مایعات بدن خود استفاده کرد و در نتیجه دیوان با عنایت به شرایط اسفناک بازداشت، نتیجه گرفت که دولت از رعایت حداقل استانداردهای رفتار با زندانیان ناکام مانده و این امر نقض بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر را به دنبال داشته است.

در مجموع، به نظر می‌رسد که محافظه‌کاری دیوان اروپایی حقوق بشر در احراز نقض حق بر آب و عدم وجود موازین مشخص برای تضمین آن، اهمیت این حق بنیادین را کم‌رنگ کرده است. در مقابل، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر با استناد به استانداردهای بین‌المللی، معیاری مشخص

^{۷۹} American convention on human rights 1969, Art. 5(2).

^{۸۰} Jimena Murillo Chavarro, *op. cit.*, pp. 49, 50.

^{۸۱} IACHR, Case of Bissoon et al. v. Trinidad and Tobago, Judgment of November 14, 2022, paras. 27, 42, 44, 48-52.

برای ارزیابی شرایط بازداشت ارائه داده و با تضمین کرامت انسانی و تأکید بر مسئولیت دولت‌ها، نتایج مؤثرتری در حمایت از حق بر آب در رابطه با زندانیان کسب کرده است.

۴: چالش‌های تضمین حق بر آب در محیط زندان

با توجه به این‌که ازدحام جمعیت، شرایط بهداشتی نامناسب و استانداردهای ضعیف غذا و آب در زندان‌های سراسر جهان رایج است، این عوامل به‌وضوح بر حق بر سلامت تأثیرگذار است و نگهداری زندانیان در چنین شرایطی چالشی بزرگ برای سلامت عمومی ایجاد می‌کند.^{۸۲} از آن‌جا که تأمین سلامت و بهداشت، یکی از پارامترهای ضروری برای دستیابی به زندگی سالم و منطبق با استانداردهای بین‌المللی به‌شمار می‌آید،^{۸۳} توجه به بهبود وضعیت زندان‌ها امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. در این میان، تأمین آب سالم و کافی از مهم‌ترین ویژگی‌های یک زندان استاندارد محسوب می‌شود؛ زندانی که در آن سلامت زندانیان به طور کامل تضمین شده باشد.^{۸۴} با این حال، در سراسر جهان بسیاری از زندان‌ها با کمبود آب، آلودگی منابع آبی و ناکارآمدی زیرساخت‌های بهداشتی روبه‌رو هستند.^{۸۵} برای مثال، در قضیه *واریتیک علیه رومانی*،^{۸۶} یکی از هم‌سلولی‌های آقای گنادی واریتیک اظهار داشت که آب لوله‌کشی زندان آلوده بوده و حتی کرم در آن مشاهده می‌شده است. با وجود این، دیوان اروپایی حقوق بشر با توجه به شرایط نامناسب بازداشت و احراز نقض ماده ۳ کنوانسیون، بررسی بیش‌تر در خصوص کیفیت آب زندان را ضروری ندانست. در حقیقت، دیوان با صرف‌نظر کردن از تحقیق درباره کیفیت آب در این قضیه، عملاً حق

^{۸۲} Rick Lines, "The right to health of prisoners in international human rights law", *International Journal of Prisoner Health*, No. 1 (2008), p. 31.

^{۸۳} مهدی ذاکریان امیری، پیمان بلوری، داود هرمیداس باوند و یوسف باقری حامد، «چالش‌های امنیت انسانی در پرتو حق بر سلامت و بهداشت عمومی»، *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ش ۱۸ (۱۳۹۸)، ص ۶۰.

^{۸۴} Yvonne Jewkes, Moran Dominique and Jennifer Turner, "Just add water: Prisons, therapeutic landscapes and healthy blue space", *Criminology & Criminal Justice*, No. 4 (2020), p. 382.

^{۸۵} Penal Reform International, 2022, *op. cit.*, p. 43

^{۸۶} ECHR, Case of Vartic v. Romania, Judgment of 10 July 2012, (12152/05), paras. 13, 16, 53.

دسترسی به آب سالم را نه به عنوان یک حق مستقل و یا حتی مؤلفه‌ای بنیادین از حق بر سلامت، بلکه صرفاً به عنوان بخشی از «شرایط نامناسب بازداشت» تحلیل کرده است. این شیوه‌ی ارزیابی، ممکن است توسط دولت‌ها به عنوان یک الگوی قضایی مشروع تعبیر شود و موجب شود که آن‌ها، بدون اصلاح ساختاری و بدون ارتقای نظام‌های بهداشتی و تصفیه‌ی آب، تنها به گزارش‌دهی کلی و غیرشفاف درباره "شرایط کلی قابل قبول بازداشت" بسنده کنند. این در حالی است که حق بر دسترسی به آب سالم، مطابق با استانداردهای حقوق بشر، نه تنها یکی از مصادیق اساسی حق بر سلامت است، بلکه با حق بر حیات، حق بر کرامت انسانی و ممنوعیت رفتار غیرانسانی نیز پیوند دارد. بی‌توجهی به بررسی کیفیت آب، در واقع انکار ضمنی این پیوندهای مفهومی است و باعث تضعیف جایگاه این حقوق در رویه‌ی قضایی دیوان می‌شود. با این تفاسیر، زمانی که نهادهای قضایی منطقه‌ای از رسیدگی مستقل به کیفیت آب یا سایر عناصر زیست‌محیطی و بهداشتی خودداری می‌کنند، عملاً یک خلأ حقوقی شکل می‌گیرد که می‌تواند منجر به ایجاد استثناهای عملی برای برخی از مصادیق حق بر سلامت شود. بنابراین، چنین رویکردی، از حیث حقوقی، تضعیف یکی از مهم‌ترین عناصر حقوق بنیادین زندانیان را در پی دارد و در بلندمدت می‌تواند به عقب‌گرد در توسعه و شناسایی حقوق نوپای زیست‌محیطی و بهداشتی در نظام حقوق بشر اروپایی بینجامد. لذا، برای مقابله با این روند، ضروری است دیوان در پرونده‌های مرتبط با این موضوع، نگاه دقیق‌تری به عناصر سلامت محیطی در زندان‌ها داشته باشد و آن‌ها را نه به عنوان بخش جانبی، بلکه به عنوان موضوعات اصلی در نقض حقوق بشر مورد رسیدگی قرار دهد.

در مقابل، رأی دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر در سال ۲۰۲۳، نمونه‌ای موقی از تفسیر گسترده‌تر تعهدات دولت‌ها در حوزه حقوق زندانیان است. این دیوان در موضوع افراد محروم از آزادی در زندان اواریستو د مورائس در برزیل، با استناد به شرایط نامناسب بازداشت، از جمله کیفیت نامطلوب آب و وجود فضله پرنده‌گان در آب آشامیدنی، از دولت برزیل درخواست کرد که فوراً تمام اقدامات لازم را جهت حفاظت از سلامت جسمانی زندانیان اتخاذ نماید.^{۸۷} در حقیقت، دیوان

^{۸۷} I.A.C.H.R, Matter of Persons Deprived of Liberty in Evaristo de Moraes Penitentiary regarding Brazil, 2023.

بین آمریکایی حقوق بشر با پذیرش پیوند میان کیفیت آب و حق بر سلامت، دولت برزیل را ملزم به انجام اقدامات فوری دانست. بنابراین، عملکرد این دیوان می‌تواند به عنوان الگویی برای دیوان‌های منطقه‌ای و دادگاه‌های ملی، جهت ارتقای استانداردهای حمایتی از زندانیان در نظر گرفته شود.

نتیجه‌گیری

پژوهش تطبیقی صورت گرفته و یافته‌های حاصل از آن، حاکی از این است که حق بر آب در رابطه با وضعیت زندانیان و افراد بازداشت‌شده، در هر دو نظام حقوقی اروپایی و آمریکایی حقوق بشر، به صورت یک حق مشتق و ذیل سایر حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به آرای متعدد، این حق صرفاً شامل دسترسی به آب آشامیدنی سالم نیست؛ بلکه تأمین نیازهای بهداشتی افراد محروم از آزادی و شرایط متناسب با کرامت انسانی در محیط بازداشت را نیز در بر می‌گیرد. با این حال، رویکرد دیوان اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر در تفسیر و اعمال این حق، بیانگر دیدگاه‌های متمایز در ارزیابی نقض و مسؤولیت دولتهاست. دیوان اروپایی حقوق بشر، محرومیت از آب و ارائه آب بی‌کیفیت را نقض ماده سوم کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، یعنی رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز تلقی کرده و تأکید می‌نماید که این ماده یکی از بنیادی‌ترین ارزش‌های جامعه دموکراتیک را تضمین کرده و مطلقاً شکنجه یا هر نوع رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز را ممنوع می‌سازد. این دیوان، حق بر آب را بخشی از شرایط مادی بازداشت می‌داند و در صورت محرومیت زندانی از این حق، تنها زمانی آن را ناقض ماده ۳ می‌شناسد که شدت رنج ناشی از آن، فراتر از حد معمول بوده و با کرامت انسانی ناسازگار باشد. این رویکرد نسبی‌گرا منجر به تشتت آرای این دیوان شده است. برای مثال، در موارد متعددی دیوان اروپایی حقوق بشر در مواردی عدم دسترسی زندانیان به آب، اعم از کمبود فشار آب برای استحمام، فقدان آب گرم، محدودیت دسترسی به آب آشامیدنی و ضرورت خرید بطری آب از فروشگاه زندان را به‌عنوان نقض ماده ۳ به رسمیت نشناخته است و این در حالی است که کمیته پیشگیری از شکنجه، این شرایط را بسیار پایین‌تر از استانداردهای قابل قبول ارزیابی می‌کند؛ اما دیوان شرایط را از سطح رنج و مشقتی که

ذاتاً در هر نوع مجازات سلب آزادی وجود دارد، فراتر نمی‌داند، که این امر به نوعی، نمایانگر شکاف میان استانداردهای نظارتی و سیستم قضایی در نظام اروپایی حقوق بشر است. در مقابل، دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر با تفسیر حق بر آب ذیل بند دوم ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی، رویکردی قاطع‌تر و استاندارد محور اتخاذ کرده است. این دیوان، به‌جای تمرکز بر حداقل سطح شدت رفتار غیرانسانی، شرایط بازداشت از قبیل ازدحام جمعیت زندانیان، عدم دسترسی یا دسترسی ناکافی به آب برای آشامیدن، استحمام و مسائل بهداشتی را به صورت کلی‌تر به عنوان نقض کرامت انسانی تلقی می‌کند. این دیوان با استناد به قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل برای رفتار با زندانیان، مسئولیت دولت‌ها را در تأمین شرایط بازداشت برجسته کرده و نقض حق بر آب در رابطه با افراد محروم از آزادی را، به ناکامی دولت‌ها در اجرای تعهدات ماده ۱ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر نسبت می‌دهد. در حقیقت، این رویکرد پیشرو، با تأکید بر کرامت ذاتی افراد و استانداردهای جهانی، انعطاف‌پذیری بیشتری در شناسایی نقض این حق و تضمین آن فراهم می‌کند.

در مجموع، مقایسه نظام اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر نشان می‌دهد که اگرچه رویه دیوان‌های اروپایی و بین‌آمریکایی حقوق بشر به‌صورت مبرهن بر منع رفتارهای غیر انسانی و ترذیلی در شرایط بازداشت بنا شده، اما این دو دیوان رویکرد متفاوتی را اتخاذ کرده‌اند و تفاوت در روش‌شناسی آن‌ها قابل توجه است. به این صورت که دیوان اروپایی حقوق بشر در هر قضیه با تمرکز بر نسبی‌گرایی و شرایط فردی و محیطی رأی صادر می‌کند، در حالی که دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر رویکردی قاطع و یکپارچه دارد و هر رفتار غیر انسانی را فارغ از سطح شدت آن، نقض ماده ۵ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر قلمداد می‌کند. بنابراین، نمی‌توان رویه یک‌دستی را در تشخیص موارد نقض حق بر آب در دیوان اروپایی حقوق بشر مشاهده کرد. این تفاوت‌ها نه‌تنها بر نحوه اجرای عدالت تأثیرگذار است، بلکه نشانگر نیاز جهانی به هماهنگی بیشتر در استانداردهای حقوق بشری است.

در نهایت امر، هر دو دیوان با شناسایی حق بر آب به عنوان بخشی از حقوق بنیادین افراد محروم از آزادی، گامی مهم در راستای محدود سازی نقض این حق توسط دولت‌ها برداشته‌اند. با

این حال، به منظور ارتقای حمایت کارآمدتر از حق بر آب، شایسته است که دیوان اروپایی حقوق بشر با الهام از رویکرد استاندارد محور و صریح دیوان بین‌آمریکایی حقوق بشر، در جهت ایجاد انسجام بیش‌تر در رویه خود گام بردارد. افزون بر این، تقویت سازوکارهای نظارتی بر اجرای آرای این دو دیوان و تدوین دستورالعمل‌های شفاف‌تر و الزام‌آور در زمینه تأمین آب سالم و بهداشتی در بازداشتگاه‌ها، می‌تواند نقش قابل توجهی در ارتقای وضعیت زیستی و حفظ کرامت انسانی افراد محروم از آزادی ایفا کند.

منابع

الف) فارسی

-کتب

۱. آفنداک، خلیل و حسن دوست، المیرا (۱۳۹۲)، *راهنمای اصول اساسی جایگزین‌های حبس*، تهران: روانشناسی و هنر.

۲. صفاری نیا، مهزاد، (۱۳۹۴)، *حق بر آب آشامیدنی سالم در حقوق بین‌الملل بشر*، تهران: مجد.

-مقالات

۳. احمدی، سید محمد صادق و بدیسار، سید ناصرالدین (۱۳۹۵)، حق بر آب در نظام بین‌المللی حقوق بشر، *حقوق محیط زیست*، ۱(۲)، شماره ۲، ۵۰-۳۸.

۴. اسلام پناه، میثم، میرعباسی، سید باقر و مرادی، مریم (۱۴۰۱)، نگرشی بر نقش رویه‌های ویژه حقوق بشری در دسترسی به حق آب آشامیدنی سالم در کشورهای در حال توسعه، *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۳)، ۳۳۵-۳۰۷.

۵. امیری، مجاهد، امیری، روح‌الامین و راسخ، سید محمد مهدی (۱۴۰۱)، حق بر آب در پرتو رویه قضایی دادگاه اروپایی حقوق بشر، *مطالعات بین‌المللی*، ۱۹(۳)، ۲۲۶-۲۰۹. Doi:10.22034/ISJ.2022.325239.1735

۶. ذاکریان امیری، مهدی، بلوری، پیمان، هرمیداس باوند، داود و باقری حامد، یوسف (۱۳۹۸)، چالش‌های امنیت انسانی در پرتو حق بر سلامت و بهداشت عمومی، *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ۱۰(۱۸)، ۷۳-۵۱. Doi:10.22034/law.2019.9668

۷. گراوند، فرشاد (۱۳۹۹)، حق بر آب در پیکره حقوق بین‌الملل و حمایت از آن در داوری سرمایه گذاری بین‌المللی، *مطالعات حقوق عمومی*، ۵۰(۴)، ۱۷۰۵-۱۶۸۳.

۸. محمدی، عقیل و حاجی ملا، هیوا (۱۴۰۲)، «تعهد دولت‌ها به اجرای فراسرزمینی حق بشر بر دسترسی به آب سالم و بهداشتی، *مطالعات حقوقی*، ۱۵(۱)، ۴۲۰-۳۸۷.

۹. نصراللهی شهری، نیما و زمانی، سید قاسم (۱۳۹۹)، بررسی حق بشری دسترسی به آب در پرتو رویه دیوان داوری ایکسید، *مطالعات حقوق عمومی*، ۵۰ (۲)، ۴۴۱-۴۲۳.

-مقالات همایش‌ها و کنفرانس‌ها

۱۰. نریمانی، مهدی، نصیری، ولی‌اله، مطلق‌العنان، علی اکبر و نجدقه‌رمانی، سمیه (۱۳۹۶)، بررسی حقوق زندانی در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، *اولین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی*.

-وبسایت‌های اینترنتی

۱۱. پژوه، (۱۳۹۷/۰۲/۳۱). اعلامیه اصول اساسی رفتار با زندانیان، قابل دسترس در: <https://shorturl.at/XeY5z>

ب) انگلیسی

-Books

12. Heller, L (2022), *The human rights to water and sanitation*, United Kingdom: Cambridge University Press, 2022.
13. Mowbray, A (2012), *Cases and materials on the European convention on human rights*, New York: Oxford.
14. Rodley, N (2000), *The treatment of prisoners under international law*, New York: Oxford U.P.
15. Winkler, I (2012), *The human Right to water Significance, Legal Status and Implication for Water Allocation*, Hart Publishing, Oxford.

-Articles

16. Bertazzo, S (2015), The protection of access to drinking water in International Law, *Universidad Católica del Norte*, 22(2), 55-92.
17. Benöhr, I, (2023), The right to water and sustainable consumption in EU law, *Journal of Consumer Policy*, 46(1), 53-77.
18. Cahill, A (2011), The human right to water- a right of unique status: The legal status and normative content of the right to water, *International Journal of Human Rights*, 9(3), 389-410.
19. Crosson, J, Sylvester, R and Worsham, K (2024), Locked out of water: a reflection on WaSH access in US prisons, *Journal of Water, Sanitation & Hygiene for Development*, 14(11), 1146-1154.

20. Fantini, E (2019), An introduction to the human right to water: Law, politics, and beyond, **Wiley Interdisciplinary Reviews Water**, 7(2), 1-8.
21. Franziska Braig, K (2018), The European Court of Human Rights and the right to clean water and sanitation, **Water Policy; Oxford**, 20(2), 282-307.
22. Grafton, RQ, Manero, A, Chu, L and Wyewoll, P (2023), The price and value of water: An economic review, **Cambridge Prisms: Water**, 1, 1-17. Doi:10.1017/wat.2023.2
23. Herrfahrdt-Pähle, E, Houdert, A, Dombrowsky, I, Cullmann, J, Mukherji, A, Unver, O and Varady, R (2025), Empowering global water governance: taking the 2023 UN water conference outcomes forward to address the current water crises, **Water International**, 50(1), 4-10.
24. Jewkes, Y, Moran D and Turner, J (2020), Just add water: Prisons, therapeutic landscapes and healthy blue space, **Criminology & Criminal Justice**, 20(4), 381-398.
25. Kirschner, A (2011), The human right to water and sanitation, **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, 15, 445-487.
26. Lee, J and Best, M (2017), Attempting to define the human right to water with an annotated bibliography & recommendations for practitioners, **The Georgetown Environmental Law Review**, 30(1), 75-123.
27. Lines, R (2008), The right to health of prisoners in international human rights law, **International Journal of Prisoner Health**, 4(1), 3-53.
28. Murillo Chavarro, J (2014), The Right to Water in the Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights, **ACDI Anuario Colombiano de Derecho Internacional**, 7, 39-68.
29. Roaf, V and Winkler, I (2024), Challenging exclusion: bringing the human rights to water and sanitation to Europe, **Journal of Water, Sanitation & Hygiene for Development**, 14(10), 971-975.
30. Soboka Bulto, T (2011), The Emergence of the Human Right to water in International Human Rights Law: invention or discovery?, **Melbourne Journal of International Law**, 12(2), 1-25.
31. Strakos, P (2016), Water as a human right: comparative study of its protection in the Inter American and European jurisprudential spheres, **Revista da Faculdade de direito**, 61(3), 141-164. doi.org/10.1080/02508060.2025.2452108

32. Wallace, A (2020), The European Court of Human Rights: a tool for improving health, *THE LANCET Public Health*, 5(2), 78-79.

33. Williams, M (2007), Privatization and the Human Right to Water: Challenges for the New Century, *Michigan Journal of International Law*, 28(2), 469-505.

-Thesis

34. Hansén, Nora (2018), *The Human Right to Water and its Status in International Law*, Master's thesis in Public International Law, Stockholm University.

-Documents

35. American convention on human rights 1969.

36. Inter American Court of Human Rights, "Differentiated Approaches with Respect to Certain Groups of Prisons Deprived of Liberty", Advisory Opinion OC-29/22 of May 30, 2022.

37. The European convention for the protection of human rights and fundamental freedom 1950.

38. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of prisoners (The Nelson Mandela Rules), 2015.

-Reports

39. International Committee of Red Cross, "Water, Sanitation, Hygiene and Habitat in Prisons", 2005.

40. Penal Reform International, "Global Prison Trends", 2022.

41. South African Human Rights Commission, "The Right to Sufficient Water. 3rd Economic and Social Rights Report", 2000.

42. World Health Organization, "Guidelines for drinking-water quality: Fourth edition incorporating the first and second addenda", 2022.

-Jurisprudence

43. E.C.H.R, Case of ABDILLA v. Malta, (36199/15), Judgment of 17 July 2018.

44. E.C.H.R, Case of İLERDE AND OTHERS v. TÜRKİYE, (35614/19), Judgment of 5 December 2023.

45. E.C.H.R, AFFAIRE MARIAN STOICESCU c. ROUMANIE, (12934/02), Arrêt du 16 juillet 2009.

46. E.C.H.R, Case of MIHAI LAURENȚIU MARIN v. Romania, (79857/12), Judgment of 10 June 2014
47. E.C.H.R, Case of MIKALAUSKAS v. Malta, (4458/10), Judgment of 23 July 2013.
48. E.C.H.R, Case of PEÑARANDA SOTO v. Malta, (16680/14), Judgment of 19 December 2017.
49. E.C.H.R, Case of REZMIVEȘ AND OTHERS v. Romania, (61467/12, 39516/13, 48231/13 and 68191/13), Judgment of 25 April 2017.
50. E.C.H.R, Case of STORY AND OTHERS v. Malta, (56854/13, 57005/13 and 57043/13), Judgment of 29 October 2015.
51. E.C.H.R, Case of SHISHKOV v. Russia, (26746/05), Judgment of 20 February 2014.
52. E.C.H.R, Case of VALAŠINAS v. Lithuania, (44558/98), Judgment of 24 July 2001.
53. E.C.H.R, Case of VARTIC v. Romania, (12152/05), Judgment of 10 July 2012.
54. E.C.H.R, Case of VITKOVSKIY v. Ukraine, (24938/06), Judgment of 26 September 2013.
55. E.C.H.R, Case of VOLODIA AVETISYAN v. Armenia, (39087/15), Judgment of 3 May 2022.
56. I.A.C.H.R., Case of Amrhein et al. v. Costa Rica. Preliminary Objections, Merits, Reparations and Costs. Judgment of April 25, 2018. Series C No. 354.
57. I.A.C.H.R., Case of Bissoon et al. v. Trinidad and Tobago. Merits and Reparations. Judgment of November 14, 2022. Series C No. 472.
58. I.A.C.H.R., Case of Dial et al. v. Trinidad and Tobago. Merits and Reparations. Judgment of November 21, 2022. Series C No. 476.
59. I.A.C.H.R., Case of González et al. v. Venezuela. Merits and Reparations. Judgment of September 20, 2021. Series C No. 436.
60. I.A.C.H.R., Case of López Álvarez v. Honduras. Merits, Reparations and Costs. Judgment of February 1, 2006. Series C No. 141.
61. I.A.C.H.R., Case of Lysias Fleury et al. v. Haiti. Merits and Reparations. Judgment of November 23, 2011. Series C No. 236.

62. I.A.C.H.R., Case of Montero Aranguren et al. (Detention Center of Catia) v. Venezuela. Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs. Judgment of July 5, 2006. Series C No. 150.

63. I.A.C.H.R., Case of Rodríguez Revolorio et al. v. Guatemala. Preliminary Objection, Merits, Reparations and Costs. Judgment of October 14, 2019. Series C No. 387.

64. I.A.C.H.R., Case of Vélez Loo v. Panama. Preliminary Objections, Merits, Reparations, and Costs. Judgment of November 23, 2010 Series C No. 218.

65. I.A.C.H.R., Case of Yvon Neptune v. Haiti. Merits, Reparations and Costs. Judgment of May 6, 2008. French Version. Series C No. 180.

-Provisional Measures

66. I.A.C.H.R., Matter of Persons Deprived of Liberty in Evaristo de Moraes Penitentiary regarding Brazil. Adoption of Provisional Measures. Order of the Inter-American Court of Human Rights of March 21, 2023.

-websites

67. Association for the prevent of torture (apt), Food and Water, available at: <<https://www.apt.ch/knowledge-hub/dfd/food-and-water>>.

A Comparative Study of the Right to Water for Prisoners and Detainees in Light of the Jurisprudence of the European and Inter-American Courts of Human Rights

Abstract

The right to water for detained individuals and prisoners, as persons under strict care and restrictions, is not only a fundamental need but also a human right that must be upheld to preserve human dignity and ensure their health, with violations thereof prevented. Recognizing the right to water as an independent right plays a pivotal role in adequately securing and guaranteeing this right. This article, based on a descriptive-analytical method, addresses the question of how the right to water for individuals deprived of liberty has been interpreted and guaranteed in the judgments of the European and Inter-American Courts of Human Rights. The study concludes that, given the lack of explicit recognition of this right in the European and American Conventions on Human Rights, these courts have not treated the right to water as an independent right but rather as an element of human dignity. Through various cases, such as “vitkovskiyi v. Ukraine” in the European Court of Human Rights and “Bissoon et al v. Trinidad and Tobago” in the Inter-American Court of Human Rights, violations of the right to water have been recognized as violations of human dignity. To elaborate on access to safe and sufficient water, these courts have legally considered violations of this right as breaches of member states’ obligations to protect human dignity, as stipulated in Article 3 of the European Convention on Human Rights and Article 5(2) of the American Convention on Human Rights. However, in several instances, such as “Valašinas v. Lithuania” in the European Court of Human Rights, subsuming the right to water under other rights has resulted in the failure to establish a violation of Article 3 of the Convention, thereby undermining the effective guarantee of this right for prisoners.

Keywords: Right to Water, Prisoners, Human Dignity, European Court of Human Rights, Inter-American Court of Human Rights.